

Моделі визначення країн – основних торговельних партнерів України як елемент її стратегії зовнішньоекономічної діяльності

Бережна Л.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Черкаський державний технологічний університет

Снитюк О.І.

кандидат економічних наук, доцент,
Черкаський державний технологічний університет

Рудь О.В.

старший викладач кафедри фінансів,
Черкаський державний технологічний університет

У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти використання методики визначення країн – основних торговельних партнерів. Запропоновано особливий підхід щодо встановлення переліку таких країн із метою оцінки подальших перспектив стратегії зовнішньоекономічної діяльності України та ситуації на валютному ринку. Побудовано модель інтегрального показника країн – торговельних партнерів, а також здійснено аналіз та подано висновки щодо його практичного використання.

Ключові слова: інтегральний показник, модель, рейтинг, експорт, імпорт, зовнішньоторговельний оборот, стратегія зовнішньоекономічної діяльності України, країни-партнери, зовнішня торгівля, індекс реального ефективного обмінного курсу.

Бережная Л.В., Снитюк О.И., Рудь О.В. МОДЕЛИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СТРАН – ОСНОВНЫХ ТОРГОВЫХ ПАРТНЕРОВ УКРАИНЫ КАК ЭЛЕМЕНТ ЕЕ СТРАТЕГИИ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты использования методики определения стран – основных торговых партнеров. Предложен особый подход к определению перечня таких стран с целью оценки дальнейших перспектив стратегии внешнеэкономической деятельности Украины и ситуации на валютном рынке. Построена модель интегрального показателя стран – торговых партнеров, а также произведен анализ и представлены выводы относительно его практического использования.

Ключевые слова: интегральный показатель, модель, рейтинг, экспорт, импорт, внешнеторговый оборот, стратегия внешнеэкономической деятельности Украины, страны-партнеры, внешняя торговля, индекс реального эффективного обменного курса.

Berezhna L.V., Snytuk O.I., Rud' O.V. THE MODELS OF DEFINING COUNTRIES WHICH ARE THE MAJOR TRADING PARTNERS OF UKRAINE AS AN ELEMENT OF ITS STRATEGY OF INTERNATIONAL ECONOMIC ACTIVITY

The article discusses the theoretical and practical aspects of the methodology for determining countries – major trade partners. A special approach to establish a list of such countries to evaluate the future prospects of the strategy of foreign economic activity of Ukraine and the foreign exchange market. The model of integral index EU trading partners was built, the analysis and conclusions about its practical use were made.

Keywords: integral factor model ranking, export, import, foreign trade turnover, the strategy of foreign economic activity of Ukraine, partner countries, foreign trade, the index of the real effective exchange rate.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Питання розроблення і реалізації стратегії зовнішньоекономічної діяльності України, яка би враховувала відповідні поточні зрушення у географічному спрямуванні товарних потоків України, є досить актуальним. Особливо нагальною ця проблема стає в умовах турбулентності на валютному ринку України, стрибкоподібних коливань обмінного курсу, обвальної девальвації наці-

ональної валюти, значної зміни макроекономічних показників та послаблення міжнародної конкурентоспроможності країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальним дослідженням розвитку України під впливом зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) та особливостям її державного регулювання присвячені роботи В. Гейця, А. Кредісова, І. Паска, В. Третяка та ін. Управлінським аспектам ЗЕД України при-

діляли увагу О. Кириченко [1], Л. Масловська. Також частково визначенню країн – основних торговельних партнерів у межах методики розрахунку індексу РЕОК приділяли увагу В. Міщенко [2], Н. Слав'янська та О. Коренева. Проте, на нашу думку, сучасні розробки є досить обмеженими і не враховують особливості та структуру зовнішньоторговельної діяльності України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в аналізі особливостей наявних теоретико-методологічних підходів щодо визначення країн – основних торговельних партнерів України, моделюванні інтегрального показника оцінки рейтингу країни та розробленні практичних рекомендації щодо його використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз літературних джерел свідчить, що головними елементами стратегії зовнішньоекономічної діяльності України є створення потужного експортного сектору; зміцнення і забезпечення конвертованості національної валюти; залучення іноземних інвестицій на основі створення спільних підприємств, вільних економічних зон, інших форм спільного підприємництва з іноземним капіталом; лібералізація імпорту; здійснення закордонної підприємницької діяльності; формування розгалуженої системи зовнішньоекономічного менеджменту (банки, біржі, страхові компанії, консалтинг, аудит, лізинг та ін.); гнучка податкова, цінова, депозитна, кредитна, фінансова і валютна політика, що стимулює диверсифікацію експортно-імпортних операцій; інтеграція економіки в європейські і світові господарські об'єднання та організації тощо [1]. Водночас, як зазначалось раніше, сучасні науковці практично не приділяють уваги питанням врахування відповідних поточних зрушень у географічному спрямуванні товарних потоків України.

Одним із підходів, який може сприяти частковому вирішенню цих проблем, є визначення переліку країн, яких можна віднести до основних торговельних партнерів України (далі – ОТП). Так, Національний банк України відповідно до міжнародних стандартів із березня 2015 р. щомісячно визначає індекс реального ефективного обмінного курсу (РОЕК) гривні, спираючись на відповідну методику розрахунку індексів реального ефективного обмінного курсу та номінального ефективного обмінного курсу гривні [3]. Її основу становлять методології Банку міжнародних розрахунків, Євро-

пейського центрального банку та Міжнародного валютного фонду.

Зауважимо, що відповідна методика МВФ отримала назву «модель багатостороннього обмінного курсу» і передбачає такі етапи, як [2]:

1) вибір базового року, до якого будуть перераховуватись усі індекси валютних курсів;

2) вибір способу усереднення валютного курсу за рік;

3) визначення країн – головних торговельних партнерів держави;

4) визначення частки кожної з них у торговельному обороті країни;

5) розрахунок індексів середньорічних обмінних курсів національної валюти до валют країн – головних торговельних партнерів щодо базового року;

6) зважування їх за часткою цих країн у торговельному обороті країни.

Оприлюднення у зручному форматі даних щодо динаміки номінального ефективного обмінного курсу дає аналітикам змогу оцінити зміну вартості гривні щодо кошика валют наших основних торговельних партнерів. А дані щодо РЕОК, тобто показника з урахуванням інфляції, дають змогу порівнювати зміну вартості споживчого кошика в Україні та за кордоном.

Зазначимо, що для обчислення РЕОК та НЕОК використовуються вагові коефіцієнти, які відображають середню за останні три роки питому вагу країн – основних торговельних партнерів України в її загальному зовнішньому товарообороті. При цьому критерієм включення країни до переліку основних торговельних партнерів слугує її частка в загальному зовнішньоторговельному обороті України. Натепер значення критерію встановлено на рівні 0,5% (раніше – 1%).

Для того щоб врахувати поточні зрушення у географічному спрямуванні товарних потоків України та зрозуміти стан та перспективи РЕОК, необхідно визначити, які країни є актуальними партнерами України. За даними 2014–2016 рр. [4] були здійснені відповідні розрахунки, результати яких наведено в табл. 1, 2, на рис. 1.

За результатами обчислень індекс РЕОК гривні у 2017 р. має розраховуватись за кошиком із 27 валют 36 країн – основних торговельних партнерів України. Сукупний обсяг експорту та імпорту товарів та послуг із цих 36 країн, що враховуються в обчисленні РЕОК гривні, становить 86,5% від загального

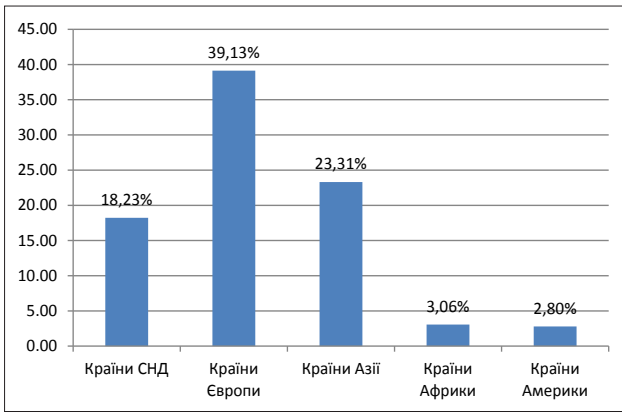

Рис. 1. Регіональний розподіл країн світу – основних торговельних партнерів України за індексом РЕОК

зовнішньоторговельного обороту України. При цьому найбільша частка в ЗТО 2016 р. припадає на країни Європи, Азії та СНД, а основними валютами, які формують кошик індексу РЕОК, є євро, долар США, російський рубль та юань.

Проте, на нашу думку, хоч розміри експорту та імпорту впливають на обсяг операцій на Міжбанківському валютному ринку України, а отже, формують валютний курс гривні до долара, для подальшої перспективи визначення стану валютного ринку і валютного курсу та географічного спрямування товарних потоків України необхідний більш змістовний підхід до критерію «основний торговельний партнер». Мається на увазі, що є країни, у

Таблиця 1

Країни світу – основні торговельні партнери України за географічними напрямками, 2017 р.

Країни СНД	Країни Європи	Країни Азії	Країни Африки	Країни Америки
Російська Федерація	Німеччина	Китай	Єгипет	США
Білорусь	Польща	Туреччина		
Казахстан	Італія	Індія		
Молдова	Угорщина	Саудівська Аравія		
	Франція	Ізраїль		
	Іспанія	Корея, Республіка		
	Нідерланди	Японія		
	Чехія	Іран		
	Румунія	Ірак		
	Велика Британія	Індонезія		
	Литва	Таїланд		
	Словаччина	Грузія		
	Австрія			
	Швейцарія			
	Бельгія			
	Болгарія			
	Норвегія			
	Греція			

Таблиця 2

Регіональний розподіл країн світу – основних торговельних партнерів України за індексом РЕОК

Країни	Кількість країн	Кількість валют	Частка в ЗТО, 2016 р., %	Загальний ЗТО у 2016 р., тис. дол. США
Країни СНД	4	4	18,23	13 783 802,17
Країни Європи	18	9	39,13	29 587 811,16
Країни Азії	12	12	23,31	17 626 380,24
Країни Африки	1	1	3,06	2 314 877,11
Країни Америки	1	1	2,80	2 114 466,37
Разом	36	27	86,53	65 427 337,05

торговельних відносинах з якими переважає імпорт, і країни, куди Україна здебільшого експортує. Для валютного курсу гривні позитивним моментом є перевищення експорту над імпортом, а отже, надходження валютної виручки над потребою у валюті для фінансування імпортуних угод. Тому, на нашу думку, важливим є врахування співвідношення експорту та імпорту а також їхньої структури для окремо взятої країни. Зазначимо, що узагальнити всі ці показники дасть змогу побудова інтегрального показника країн – основних торгових партнерів України ($I_{OTП}$), який здійснюється за такими основними етапами, як:

1. *Формування множини індикаторів та визначення їх характеристичних значень.* Індикатори експортно-імпортової діяльності України, їх характеристичні значення запропоновані нами з метою оцінювання основних країн – торговельних партнерів України за такими основними критеріями, як:

– обсяг зовнішньоторговельного обороту (x_{1i} , млн. USD),

– частка експорту ($x_{2i} = \frac{E_i}{\sum E_i}$),

– частка імпорту ($x_{3i} = \frac{I_i}{\sum I_i}$),

Таблиця 3

Значення інтегрального показника 10 країн – основних торговельних партнерів України ($I_{OTП}$)

Країни	$I_{OTП2005}$	$I_{OTП2006}$	$I_{OTП2007}$	$I_{OTП2008}$	$I_{OTП2009}$	$I_{OTП2010}$	$I_{OTП2011}$	$I_{OTП2012}$	$I_{OTП2013}$	$I_{OTП2014}$	$I_{OTП2015}$	$I_{OTП2005-2015}$
1. Російська Федерація	0,60	0,60	0,60	0,60	0,60	0,60	0,60	0,60	0,60	0,60	0,60	0,60
2. Йорданія	0,17	0,35	0,34	0,37	0,29	0,23	0,25	0,28	0,33	0,18	0,27	0,29
3. Єгипет	0,14	0,15	0,11	0,20	0,20	0,22	0,13	0,17	0,21	0,27	0,33	0,20
4. Вірменія	0,11	0,11	0,08	0,16	0,16	0,21	0,23	0,14	0,16	0,24	0,16	0,16
5. Туреччина	0,12	0,13	0,14	0,14	0,12	0,10	0,10	0,10	0,12	0,17	0,25	0,14
6. Іран	0,20	0,12	0,09	0,11	0,20	0,17	0,20	0,13	0,08	0,12	0,12	0,13
7. Туркменістан	0,06	0,07	0,07	0,08	0,19	0,18	0,08	0,16	0,10	0,25	0,17	0,13
8. Німеччина	0,13	0,13	0,13	0,13	0,13	0,09	0,09	0,09	0,11	0,16	0,23	0,13
9. Китай	0,07	0,07	0,06	0,08	0,13	0,09	0,09	0,10	0,15	0,20	0,31	0,13
10. Кіпр	0,33	0,23	0,18	0,15	0,08	0,14	0,08	0,08	0,06	0,11	0,06	0,12

Таблиця 4

Порівняння 10 країн – основних торгових партнерів України за двома методиками

Методика розрахунку індексу РЕОК				Методика розрахунку $I_{OTП}$			
№ п/п	Країни	Середня частка в загальному ЗТО, %	ЗТО 2016 р., тис. дол. США	№ п/п	Країни	$I_{2005-2015}$ (середнє)	ЗТО 2016 р., тис. дол. США
1	Російська Федерація	16,205	8 740 074,67	1	Російська Федерація	0,602722	8 740 075
2	Китай	8,081	6 520 992,39	2	Йорданія	0,288754	153 582,1
3	Німеччина	7,008	5 742 323,76	3	Єгипет	0,198854	2 314 877
4	Польща	5,811	4 892 917,24	4	Вірменія	0,16327	97 140,59
5	Білорусь	4,805	3 680 535,75	5	Туреччина	0,135773	3 148 679
6	Туреччина	4,481	3 148 678,76	6	Іран	0,134182	745 081,7
7	Італія	3,976	3 287 788,93	7	Туркменістан	0,13404	143 318
8	Єгипет	2,870	2 314 877,11	8	Німеччина	0,129527	5 742 324
9	Угорщина	2,843	1 855 129,59	9	Китай	0,126351	6 520 992
10	Індія	2,646	2 389 371,61	10	Кіпр	0,117062	75 562,98
Разом			42 572 689,8	Разом			27 681 632

– коефіцієнт співвідношення експорту й імпорту ($x_{4i} = \frac{E_i}{I_i}$),

де i – країна, для якої проводиться розрахунок ($i = \overline{1, n}$).

2. *Нормалізація і стандартизація індикаторів.* Як відомо, задача нормалізації показників – це перехід до такого масштабу вимірювань, коли «найкращому» значенню показника відповідає значення 1, а «найгіршому» – значення 0. Майже всі запропоновані показники є стимуляторами, окрім «частки імпорту». Тому, здійснивши нормалізацію x_3 , виконаємо стандартизацію показників за формулою

$$z_{ijg} = \frac{x_{ijg} - x_{minjg}}{x_{maxjg} - x_{minjg}},$$

де j – місяць, за який проводиться розрахунок $j = \overline{1, m}$, відповідного року g ($g = \overline{1, l}$).

3. *Розрахунок інтегрального індексу.* Побудова інтегрального показника країн – основних торгових партнерів України ($I_{отп}$) пропонується здійснювати за формулою:

$$I_{отпijg} = \sum_{k=1}^4 d_k z_{kijg},$$

тобто

$$I_{отпijg} = 0,4z_{1ijg} + 0,2z_{2ijg} + 0,2z_{3ijg} + 0,2z_{4ijg},$$

де z_{1ijg} , z_{2ijg} , z_{3ijg} , z_{4ijg} – нормалізовані і стандартизовані значення відповідно обсягу зовнішньоторговельного обороту (x_1), частки експорту (x_2), частки імпорту (x_3), коефіцієнт співвідношення експорту й імпорту (x_4), i – країна, для якої проводиться розрахунок ($i = \overline{1, n}$), j – місяць, за який проводиться розрахунок ($j = \overline{1, m}$), відповідного року g ($g = \overline{1, l}$).

Потрібно зазначити, що коефіцієнти d_k ($k = \overline{1, 4}$; $d_1 = 0,4$, $d_{2,3,4} = 0,2$; $\sum_{k=1}^4 d_k = 1$) отримані методом експертних оцінок та вказують на важливість кожного з показників x_{1ijg} , x_{2ijg} , x_{3ijg} , x_{4ijg} в інтегральному показнику $I_{отпijg}$. Із формули видно, що найбільша вага належить обсягу зовнішньоторговельного обороту. Інтегральна оцінка країни – торговельного партнера за рік обчислюється за формулою $I_{отпig} = \frac{1}{12} \sum_{j=1}^{12} I_{отпijg}$, а загальний інтегральний показник по країні розраховується як середнє арифметичне $I_{отпи} : I_{отпи} = \frac{1}{l} \sum_{g=1}^l I_{отпig}$, де l – кількість років.

Для побудови $I_{отпи}$ були використані щомісячні дані Держкомстату України за 2005–2015 рр. щодо експорту-імпорту товарів 60 країн світу, з якими Україна має зовнішньоекономічні зв'язки [4]. Отримані результати з найвищим значенням інтегрального показника зведені в табл. 3 (вибірка з перших 10 країн), а порівняння країн ОТП за двома методиками здійснено в табл. 4.

Отже, як за $I_{отп}$, так і за методикою розрахунку індексу РЕОК основними країнами – торговельними партнерами України, куди потрібно спрямовувати зусилля щодо розроблення відповідних стратегій зовнішньоекономічної діяльності, є Російська Федерація, Китай, Німеччина, Єгипет та Туреччина. Необхідно відзначити, що збіг за обома методиками становить 50%. Відхилення в переліку країн та в загальному обсязі зовнішньоторговельного обороту пов'язане з чинниками, які закладені в основу розрахунків. Так, інтегральна оцінка країн ОТП передбачає використання не лише значення обсягу ЗТО, але й інших показників, які якісно та кількісно характеризують структуру та співвідношення експорту й імпорту країн. Адже перевага імпорту з окремо взятої країни над експортом до неї, хоч і може в підсумку давати досить велике значення обсягу ЗТО, свідчить про дисбаланс зовнішньої торгівлі, що може негативно вплинути на стан валютного ринку через відтік валюти з України.

Висновки з цього дослідження. Проведене авторами дослідження вказує на те, що моделювання переліку країн – основних торговельних партнерів України є одним з елементів її стратегії зовнішньоекономічної діяльності. Для їх визначення використовують методику МВФ, яка описує механізм розрахунку індексу реального ефективного обмінного курсу (РОЕК) гривні, спираючись на частку країни в загальному зовнішньоторговельному обороті України. Ця частка (не менше 0,5%) і слугує критерієм включення країни до переліку основних торговельних партнерів. Так, за здійсненими авторами розрахунками таких країн у 2017 р. має бути 36 (86,5% від загального зовнішньоторговельного обороту України). Проте для врахування відповідних поточних зрушень у географічному спрямуванні товарних потоків України необхідний більш змістовний підхід до критерію «основний торговельний партнер», який частково може бути врахований за допомогою побудови інтегрального показника країн – основних торговельних партнерів України (ІОТП) і який не лише спирається на загальний обсяг зовнішньоторговельного обороту, а й враховує співвідношення експорту та імпорту, а також їхньої структури для окремо взятої країни. Використовуючи щомісячні дані Держкомстату України за 2005–2015 рр. щодо експорту-імпорту товарів 60 країн світу, з якими Україна має зовнішньоекономічні зв'язки, були отримані результати, за якими

основними країнами – торговими партнерами України, куди потрібно спрямовувати зусилля щодо розроблення відповідних стратегій зовнішньоекономічної діяльності, мають бути Російська Федерація, Китай, Німеччина, Єгипет та Туреччина. Необхідно зазначити, що збіг за обома методиками становить 50%. Відхилення в переліку країн та в загальному обсязі зовнішньоторговельного обороту пов'язане з чинниками, які закладені в основу розрахунків.

Проте не повністю враховано якісну суть показників експорту та імпорту. Зокрема, не весь експорт є позитивним для країни. Так, збільшення експорту лише сировини, наприклад, деревини, пшениці тощо, матиме негативні наслідки для розвитку економіки України. Водночас Україна має критичний імпорт, зокрема, енергоресурси, без якого країна обійтись не може. Також деякі країни, як, напри-

клад, Російська Федерація, яка здійснює щодо України військову і торговельну агресію, перешкоджає транзиту тощо, мають негативні прогнози щодо розвитку торгівлі. Тому в подальших дослідженнях необхідно врахувати саме ці аспекти. Іншим актуальним завданням для стратегії зовнішньоекономічної діяльності України є побудова кластерів країн ОТП, тобто дослідження споріднених груп країн. Не менш нагальною залишається проблема розроблення і затвердження окремо експортної стратегії України, в якій має бути визначений прозорий перелік ринків, що мають найбільші перспективи для розвитку українського експорту та забезпечення максимального результату за ефективного використання ресурсів. Серед переліку перспективних ринків необхідно визначити ринки у фокусі для розроблення окремих планів з їх розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кириченко О.А. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: Навч. посіб. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2002. – 384 с.
2. Міщенко В.І. Банківські операції: Підручник / В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська, О.Г. Коренєва. – 2-е вид., переробл. і доп. – К.: Знання, 2007. – С. 177 – 205.
3. <https://bank.gov.ua/doccatalog/document;jsessionid=CEBC34F36BB1B128E251FC4E9FA1AFE4?id=15141238>– Основні методичні положення розрахунку індексу реального ефективного обмінного курсу (РЕОК) та номінального ефективного обмінного курсу (НЕОК) гривні.
4. <http://www.ukrstat.gov.ua> – дані Держкомстату України щодо експорту та імпорту товарів і послуг.